

литературата с живота на народа, с практиката на социалистическото строителство като основа на новаторските художествени дирения.

В българската критика се появиха няколко обобщаващи статии за съвременната поезия, а именно: статиите на В. Колевски¹, П. Данчев², Ст. Каролев³, Ем. Петров⁴, М. Наимович⁵ и др. Авторите подчертават значението на новата обстановка, създадена в страната след Априлския пленум на ЦК на БКП и особено след VIII когрес на БКП, развенчал изцяло методите на култа към личността. В тях и в други статии става дума за активизацията на писателите, посочени са най-крупните произведения през последните години; същевременно справедливо се критикуват сериозните грешки в дейността на известна част от младите писатели.

Всички тия статии са предимно прегледи на общото състояние в поезията и критиката, те си имат свои цели и задачи. Тяхното значение е безспорно. Но ние все още малко анализираме и обобщаваме конкретния положителен опит на големите съвременни художници, които с творчеството си набелязват магистралния път на истинското новаторство. А това, струва ми се, трябва да бъде сериозно застъпено в по-нататъшните наши изследвания.

Настоящата статия засяга отначало общите проблеми, повдигнати в дискусията за поезията, след това се прави опит да се покажат конкретно макар и някои новаторски черти в творчеството на отделни поети.

*

По времето на култа към личността бяха написани немалко значителни произведения, които са гордост на съвременната българска литература. И решително трябва да се отхвърли безсмисленият нихилизъм, съществуващ у известна част от младежта по отношение на предшествувания период. Не може същевременно да не се види, че тия успехи биха могли да бъдат още по-големи, ако не бяха условията на култа, които насаждаха догматизъм, стереотипност на мисленето, спъваха нормалното развитие на литературата. Според думите на Тодор Живков „догматизмът като теория и практика внасяше скованост, схематизъм, шаблон и застой в творческата работа“.⁶

Напълно естествено е, че в новата обстановка писателите започнаха да преодоляват тия недостатъци. Неизбежни са, разбира се, пропуски и грешки, които е необходимо трезво да се анализират и отстраняват. Важно е обаче да се вижда главното — движението на литературата към все по-пълнокръвно, освободено от схеми, изобразяване на живота, свързано и с диренето на нови форми на художествена изразност.

Характерна обща тенденция в съвременната българска литература е нарасналото внимание на писателите към конкретния факт, към психологическите и философските проблеми, към разкриване сложния духовен мир на човека. Нарасналият интерес на поетите към конкретните жизнени

¹ В. Колевски. Проблеми на съвременната българска поезия. В кн. „Патосът на живота — патос на литературата.“ София, 1962.

² П. Данчев. Настъпни въпроси на съвременната ни поезия (сп. „Пламък“, 1962, кн. 11).

³ Ст. Каролев. Изображение и идейност в поезията (сп. „Септември“, 1963, кн. 2) Бележки за поетическата оригиналност (сп. „Пламък“, 1963, кн. 4).

⁴ Ем. Петров. Комунизъм, т. е. хуманизъм (сп. „Пламък“, 1963, кн. 2 и 3).

⁵ М. Наимович. По синусоидите на безпътницата (сп. „Пламък“, 1963, кн. 6 и 7).

⁶ Реч на др. Тодор Живков на срещата на Политбюро на ЦК на БКП с дейци на културния фронт, произнесена на 15 април 1963 г.

факти върви ръка за ръка с явно засилване на личното начало в тяхното творчество.

Българският критик Пенчо Данчев справедливо забелязва, че едно от най-тежките последствия на култа към личността в поезията е била „инерцията на лирическото обезличаване“¹. Без съмнение, и в оня период са се създавали забележителни произведения, заслужаващи висока оценка. Но тогава все пак личното начало в поезията е било в много отнoшения приглушено. А сега то получава своето законно силно развитие. За лириката това има първостепенно значение, тъй като в нея, по силата на нейната специфика, картината на живота се пречупва през призмата на личните преживявания на поета.

На едно обсъждане на състоянието на българската поезия (юни 1961 г.) В. Петров характеризира чертите на новото с думите: „Поети от всички генерации откриха, че могат да говорят от свое име, а не от името на един по-добър от тях литературен герой“². Разбира се, за да „говорят от свое име“ трябва да има какво да кажат, трябва да притежават богат жизнен опит. Та авторското „аз“ на големия художник не е каприз на субективистичен произвол, а форма да се изрази общозначимото, типичното. Противно на субективизма на буржоазно-индивидуалистичната поезия с нейния култ към затворения в себе си личен свят, поетите на социалистическия реализъм изхождат от това, че лирическото чувство е чувство на обществения човек, те утвърждават необходимостта от вътрешно сливане на личността с живота на народа. От това всъщност се определя широтата, богатството на индивидуалността на поета, силата, с която неговите творби въздействуват върху читателите. Става дума за субективност в широкия смисъл на думата (не ограничен от рамките на интимната лирика). Ние говорим за поезия, ко-йто изключва баналността, илюстративността, за поезия, в която отношението към фактите и събитията е предадено като дълбоко лично преживяване, като откровение на сърцето. Добре е казал за това Веселин Ханчев:

О, трябва всяка вещ да се изстрада,
повторно всяка вещ да се роди
и всеки образ, който в теб попада,
да свети с блясък непознат преди,
и мислите да правят в тебе рани,
мъчително и дълго да тежат,
и всяка мисъл в тебе да остане
като зараснал белег в твойта плът.

На такава поезия е чужд фалшът, декларирането на общи идеи; тя цялата е горене, страст, вътрешна убеденост.

Растежът на личното начало в поезията е отражение на реалните изменения, станали през последните години и в България, и в другите

¹ Сп. „Пламък“, 1962 г., кн. 11, стр. 53.

² В тая формулировка на българския поет се е отразила неопределеността на понятието „лирически герой“ в съвременната литературна наука. За В. Петров това не е самият поет, а „друг герой“, на който той противопоставя възможността „да се говори от свое име“. Съществува, както е известно, и друго гледище, изцяло отъждествяващо личността на поета с образа на лирическия герой. На нас ни се струва, че в разбирането на тия съотношения не бива да има нито грубо изравняване, нито пряко противопоставяне: лирическият герой — това е самият поет в неговото развитие, в динамиката на неговата мисъл и чувство, в многостранното художествено възприемане на обективния свят; в същото време между личността на поета и лирическия герой няма тъждество, защото образът на лирическия герой винаги се създава чрез подбор на натрупани впечатления.

социалистически страни. Възстановяването на ленинските норми на партийен и обществен живот повиши творческата активност на всеки човек, нарасна неговата инициатива, неговата отговорност за общонародното дело. Отразявайки бурния растеж на общественото самоосъзнаване на личността, съвременната социалистическа поезия върви към пълно освобождаване от стандарта, от безличието, към все по-дълбоко и разностранно проникване в живота на социалистическото общество. А това означава интензивно обогатяване на лирическия герой, на неговия духовен и нравствен психологически облик, — процес, до голяма степен характерен за съвременните художници на социалистическия реализъм.

Съвременната поезия в България в основното си течение върви по пътя на плодотворни творчески дирения. По-долу ние ще се опитаме да покажем чрез някои характерни примери живата връзка на поетите със своята епоха, техния стремеж правдиво да отразят чертите на своя съвременник.

Ала сред известна част от литературите се забелязаха и известни отстъпления от жизнената правда, от принципа за комунистическа партийност. За това главно се водят сериозният делови разговор през април 1963 г. на срещите на Политбюро на ЦК на БКП с деца на културния фронт, пред които др. Тодор Живков произнесе голяма реч. Като характеризира състоянието на българското изкуство в различните му области, той каза: „Съществуват някои увлечения и буржоазни влияния и в областта на художествената литература, по-точно сред част от младите писатели и поети“.

Няма основание да се съмняваме, че намеренията на тия литературни субективно са били чисти — това бе естествена реакция срещу догматизма и сектантството, нанесли, както е известно, немалка вреда на литературата. Но борбата против сектантството и догматизма се водеше от тях от погрешни позиции. Те не съумяха да се ориентират в сложната диалектика на общественото и литературното развитие. Едни в по-голяма, други в по-малка степен стигнаха до противопоставяне себе си на литературата от предшествувания период, недооценяваха тая литература, като я обявяваха за „култовска“, — покрай действителните поражения те не виждаха крупните победи на българската литература и във времето на култа към личността. Така се разрушаваха приемствените връзки. Отричането на една крайност нерядко се сменяше от друга: по-нятен и оправдан е бунтът против голия социологизъм, но в творчеството на някои млади критици и поети започнаха да се промъкват субективизъм, естетство, формализъм.

Академик Тодор Павлов справедливо се яви против едностранните увлечения на младите поети, като подчерта, че не бива да се поставя над всичко индивидуалното начало в поезията и „да се подценява в каквато и да е смисъл и степен, по каквито и да било съображения боевата и творческа партийност на нашата литература и изкуство.¹ Забележките на Т. Павлов са основани на факти. Ние действително се сблъскаваме и с такива произведения, чийто автори виждат оригиналност само във формалните нововъведения — те се стремят към игра на думи, дори към загадъчност, към зашифриране на смисъла, към абсолютизиране на един или друг прийом, представян за еталон на псетическо новаторство. В диренето на новаторство те вървят, така да се каже, от „обратния

¹ В. „Литературен фронт“ от 11 октомври 1962 г.

лектуалното начало в съвременната литература изобщо и по-специално в поезията. И макар че не във всичко можем да се съгласим с него, той е прав, струва ми се, в това, че свързва понятието интелектуалност в съвременната поезия със стремежа ѝ да изобрази реалните черти на сложния, извънредно богат духовен мир на съвременния човек.

По време на дискусиата се открил обаче и позицията на своеобразен отвлечен интелектуализъм, доста ярко изразена в статиите на отделни автори (Цветан Стоянов, Атанас Славов)¹. По всичко личи тия млади автори искрено се стремят да видят чертите на новата епоха — епоха на най-велики научни открития, на грандиозни постижения в техниката. Действително техническият прогрес е внесъл много ново в живота на съвременното общество, невиждано е нараснало културното равнище на човека в наши дни. И, разбира се, нелогично е да се подхожда към него днес с мярката на старата национална традиция, както тя е изразена в народното творчество през XIX в. и по нея да се определят чертите на националния характер. Традицията не е закостенял образец, тя трябва да се разглежда, както вярно казва Ат. Славов, „в нейната историческа динамика“². Прав е младият поет Л. Левчев, когато се обявява против ония, за които „традицията се свежда до фетишизирането на някои архаизми. За тях народният дух е в потурите и гайдите“³.

Но аз мисля, че у младите автори няма пълнота в разбирането на традицията. В техните разсъждения се взема предвид само съотношението, така да се каже, на крайните моменти — старата национална традиция на XIX в. и нашата съвременност. Избягва някак от вниманието всичко онова, което е било между тях (въпреки отделни уговорки, бегло изказани забележки). Традицията не е проследена „в нейната историческа динамика“. В статиите няма голям и сериозен разговор за революционната традиция, която е характерна особеност и богатство на българската литература през XX в. Имаме предвид както произведенията например на Хр. Смирненски и Н. Вапцаров, така и произведенията на редица съвременни писатели от по-старото поколение. Мнозина от тях активно са участвували в антифашистката борба, минали са през затвори и концлагери, създали са немалко вълнуващи творби, получили широкото признание на народа. Затова опитът на най-добрите художници от по-старото поколение е за младите поети несъмнено сериозна школа за идейно-естетическо възпитание и трябва постоянно да се чувствава живата връзка с него. Това не пречи на новаторството, напротив, прави го по-значително, поставя го на реални основи, прави го звено от органически цялостния процес на развитие на социалистическия реализъм.

Липсата на последователен конкретно-исторически подход към явленията на обществения и литературния живот води до погрешни абстрактно-теоретически постановки. Други млади поети и критици оперират с понятието за „човека изобщо“ и в резултат губят критерия за истинската литературна приемственост, критерия за класовост и партийност на изкуството. Те говорят за изчезване на националното, за всеобщ модел на съвременното светоусещане, виждайки в това характерни черти на епохата на атома и кибернетиката. Тук несъмнено се забелязва влиянието на модната теория за „съвременен стил“ („стил на епохата“), разпространен в редица страни и вече неведнъж справедливо критикуван.

¹ В. „Литературен фронт“, от 22 ноември 1962 г. и от 17 януари 1963 г.

² В. „Литературен фронт“ от 22 ноември 1962 г.

³ Сп. „Пламяк“, 1963 г., кн. 1, стр. 112.

Против изказванията за някакво универсално-стандартно светоусещане се съяги П. Данчев в статията „Свърхсъвременност“¹ и Минко Николов в споменатата по-горе статия. Техните доводи ми се виждат убедителни. Аз ще се спра върху други аспекти на въпроса.

М. Николов е прав, като защищава интелектуалното начало в поезията и свързва с това някои нови нейни особености. Но как да се характеризират тия особености?

В статията на М. Николов се говори за „нов тип поетическо мислене“ дори за „интелектуално направление в поезията“ и т. н. Ала съдържанието на тия поезията, първо, си остава в много отношения неясно, второ, понякога си с впечатлението, че те се абсолютизират², с което, разбира се, съвсем не можем да се съгласим. Минко Николов не разглежда ония изказвания, в които, според мене, е дадено погрешно тълкуване на интелектуализма в литературата.

В приведения по-горе цитат от статията на Ст. Цанев има пряко противопоставяне на интелектуалното и емоционалното начало в поезията. Тая позиция на младия поет е изразена и в друга негова статия. Говорейки за общия процес на развитието на изкуството, той вижда два главни етапа. В първия от тях, според думите му, „преобладава саможертвената емоционалност, активната мечтателност, но когато тази точка бъде достигната — необходимо е нейното осъзнаване. Тук се крият корените на нашия интелектуализъм“³.

За същото по същество пишат и някои други участници в дискусиата, които се стремят до край да разкрият своето разбиране за „интелектуалното направление в поезията“. Те смятат, че става дума „за интелектуалния стил, противопоставен на емоционалния... за разлика от емоционалния стил, в повечето случаи в рационалната поезия образните фигури са съчетани според абстрактната логика — логиката на мисълта, която авторът иска да сподели с читателите. При това елементарната жизнена логика обикновено се пренебрегва, което дразни традиционалностите. По този начин стигаме до по-голяма условност в поезията и това хармонизира с модерния начин на мислене. Именно тук трябва да търсим причината за популярността на интелектуалната поезия“⁴.

Спор няма: в съвременната поезия действително възникнаха нови стилски черти, свързани със засилване на интелектуално-философското начало в нея. Но, струва ми се, погрешно да се говори за някакъв чист интелектуализъм. Свършено неправилен е принципът на противопоставяне на интелектуалното и емоционалното. Там, където емоционалният елемент е „изгнен“, там няма и не може да има поезия.

Интелектуализмът съвсем не е изключителна особеност само на съвременния етап на литературното развитие. Голямата литература в миналото винаги е била литература не само на чувството, но и на истински дълбоката мисъл. В нея не е трудно да се отдели литературата на художествено-публицистични размисли, на широки философски обобщения. Но никъде в тая литература няма разрыв и противопоставяне на мисълта и чувството, на рационалното и емоционалното.

¹ В. „Литературен фронт“ от 14 февр. 1963 г.

² Виж. рецензията на М. Николов за стихосбирката на Л. Левчев „Позиция“ в сп. „Септември“, 1963 г., кн. 2, стр. 199—209.

³ Сп. „Пламък“, 1963 г., кн. 1, стр. 116.

⁴ В. „Литературен фронт“ от 28 февруари 1963 г.

Такъв разрив няма и в творчеството на най-добрите съвременни български поети, в това число в най-добрите произведения на младите, на пример на Л. Левчев, Ст. Цанев, въпреки отделни техни крайни увлечения и погрешни теоретически изказвания. Тия увлечения съвсем не съдействуват на новаторството, напротив, те отклоняват от него. Да се избавят от тях, да се преодолеят влиянията, които отклоняват от животворния принцип на комунистическата партийност — към това призовава Комунистическата партия. Тук е уместно да приведем думите на др. Тодор Живков на срещата на Политбюро на ЦК на БКП с дейци на българската култура на 15 април 1963 г.: „Не бива по никакъв начин борбата против проявите на чуждото влияние в изкуството, литературата, театъра, киното и сатирата да води до сковаване на творчеството на нашите писатели, художници и кинодейци. Нужно е именно сега да се разкриват още по-широки простори за творчески търсения, дръзновения, за създаване на силни и оригинални творения“.

Истинското новаторство възниква не на страна от живота, а в самия негов кипаж. Съвременните български писатели виждат своята главна задача в това, — да изобразят многостранно строителя на социализма — неговия интелектуален и нравствен мир, неговата психология. Те дирят нови форми. И, разбира се, никоя от тия форми не може да бъде обявена за единствена. Живият художествен опит неизменно потвърждава извода, че общността на идейните позиции на художниците на социалистическия реализъм се съчетава с удивително многообразие на форми и стилове в творчеството им.

*

Новаторството в литературата е преди всичко новаторство във виждането на света. По своята природа социалистическият реализъм е изкуство на най-големи новаторски възможности, защото комунистическият мироглед осигурява най-дълбоко, всестранно познание на действителността и следователно създава реални предпоставки за истински разцвет на художествената индивидуалност. Затова днес най-големият новаторски принос в литературата се прави именно от художниците на комунистическата партийност, разбрана не като гола идейност, а като виждане на живота и вътрешен патос на творчеството.

Формалистичните твърдения за абсолютна автономност на художествения прием нямат никаква реална почва под себе си. Изразните средства се извикват на живот винаги от съдържанието. Но това не става, разбира се, автоматически. Именно в това е и талантът на художника, че той открива не само същината на явлениято, но и формата на неговото битие, търси съответствие между тях. Оттук и постоянната необходимост от творчески дирения и открития както в областта на съдържанието, така и в областта на формата. Без такива дирения и открития няма движение в изкуството — те са така непрекъснати, както е непрекъснат самият живот.

За съжаление ние все още малко изучаваме положителния опит на съвременната социалистическа поезия — опит богат и извънредно интересен. При това той е убедителен аргумент против формализма и други несъстоятелни тенденции в литературата.

В съвременната българска поезия царя голямо оживление. Създадени са немалко значителни, действително новаторски произведения, чиито автори са поети от различни поколения. От най-старото поколение

поети може да се спомене напр. Ел. Багряна, Мл. Исаев, Н. Фурнаджиев; от средното — В. Ханчев, В. Петров, Б. Божилов, Г. Джагаров, от младите — П. Пенев, Л. Левчев и др.

Буржоазната критика, както е известно, се опитва да фалшифицира процесите, извършващи се в литературата на България и другите социалистически страни. Тя създаде версията за съществуващ конфликт между поколенията — между старото и младото, между бащи и деца. Смисълът на подобно противопоставяне е ясен — това е по същество една от формите на отричане на социалистическия реализъм като метод, насаден отгоре, чрез административни мерки в условията на култа към личността, който няма перспективи. За това тая критика се опитва да внуши мисълта за появата на „абсолютно нова“ литература, съвсем противоположна на предшествувания период. В качеството на нещо ново се предлагат различен род формалистични рецепти, които отклоняват от принципите на комунистическата партийност и народност.

Реалните факти опровергават предположенията на буржоазната критика. Ние вече казахме, че в плен на формализма са отделни лите- ратори. Българската литература като цяло е здраво свързана с живота и именно по този път възникват истински новаторски произведения. В дейността на споменатите по-горе поети ясно се вижда, че новаторството е вътрешно присъщо на социалистическия реализъм във всички негови етапи — то представлява от себе си непрекъснато обогатяващ се процес. Борбата против последствията от култа към личността стимулира този процес, отстранява всичко онова, което пречи на неговото нормално течение. Тя играе огромна положителна роля, когато води не към отдръпване от основните принципи на социалистическия реализъм, а към задълбочаване и по-нататъшно развитие.

Аз няма да говоря за творчеството на всеки от тия поети. Ще при- веда само отделни примери, които ще покажат, както ми се струва, реал- ните основи на истинското новаторство и ще потвърдят принципа за многообразието на индивидуалните пътища, на стиловите тенденции в съвременната българска поезия.

Много показателна е в тая връзка например поезията на Веселин Ханчев. Главното в неговото творчество е утвърждаването на новия чо- век, на новите социалистически отношения.

На В. Ханчев е присъщо остро чувство за художественото откритие, той говори за него като за безспорна необходимост за истинския поет:

Да бъдеш Колумб
всеки миг от живота си.
Да откриваш земи и звезди,
да откриваш пространства и хора.
В сърцето си малко да сложиш
големия свят
и далечните пътища.
Да търсиш
и все недоволен да бъдеш,
да имаш,
но все към неизвестни земи
да отплуваш.

Но какво значи за В. Ханчев „да бъдеш Колумб“? Нему е чужда затворената сфера на формалните търсения. Той дълбоко и органично е възприел простата истина, че главното за художника е гражданската позиция, която идейно и естетически направлява творческия процес.

Всичко в поезията на В. Ханчев е озарено от светлината на комунистическата партийност, придаваща цялостност и яснота на възприемането на света. И именно на тая основа възникват най-широки възможности за истински новаторски търсения.

В. Ханчев ясно вижда, че поетическото откритие иде от познаването на живота и зорко се вглежда в него. Неговите стихове се отличават с пълнота на жизненото съдържание, с богатство на личния опит на техния създател. Поетът умее да проникне в самата сърцевина на изобразяваното явление, да почувствува удивително тънко неговия жив трепет и затова съвършено естествено, незабележимо, малко по-малко възниква и системата от изразни средства.

И именно с това е свързано многообразието на форми в поезията на В. Ханчев, нейния полифонизъм. В нея има различни жанрове, присъщи ѝ са различни стилови оттенъци. Тук има и стихове с остро политически заряд, със силно гражданско звучене, и философска и интимна лирика, и сатира, и хумор. Трябва при това да се отбележи една обща, много характерна черта в творчеството на поета — умението му да надникне в дълбините на човешката душа, да изобрази духовното и нравствено богатство на човека в социалистическия свят. В предговора към руското издание на неговите стихове поетът образно разказва, че е пътувал в различни страни, в най-отдалечени краища, но най-голямата негова страст си остава пътуването във вътрешния свят на човека „по-необикновен, криещ по-големи чудеса, по-огромен от света на планетите“¹. Веселин Ханчев е един от най-изтъкнатите представители на съвременната психологическа лирика в България.

Много стихове на В. Ханчев са истински патетични, проникнати от патоса на преданост към революционното дело. И в тоя патос няма нито йота фалш, помпозност. Той иде отвътре, органично, като дихание на творбите, без които те не могат да съществуват.

Характерни са стихотворенията за Отечествената война, която води българският народ против фашизма през 1944—45 г. Известно е, че Ханчев е участник във войната. В стиховете са отразени неговите непосредствени впечатления.

„Знамето на батальона“ — така се нарича едно от стихотворенията. В него поетът разказва за гибелта на командира в боя. В неговия бележник, пробит от куршуми, са намерили снимка на дете. Грижливото отношение на войниците към снимката, мислите им за света предават смисъла на освободителната война, нейната цел: „Като знаме посред здрача върви с бойците детския портрет“.

В стремежа към мирен труд, към тържество на истинската човечност е източникът на героизма на войниците; хуманистическото чувство се разкрива в своята действена, революционна същност:

Как любовта си, майчице, ще пазя,
с какво сърце, кажи,
ако ръката моя без омраза
приклада в бой държи?

Поетът не се стреми към описание на външния ход на събитията. В неговите военни стихове почти няма батални картини. Главното в тях е психологията на човека, най-силните негови преживявания, неговата мисъл и воля. В едно от стихотворенията е разказана проста история:

¹ Веселин Ханчев, Лирика, М., 1963, стр. 10.

войната е откъснала баща и син от мирния труд. Синът загива в боя. В центъра на стихотворението са преживяванията на бащата, вълнуваща и сурова човешка драма, предаваща и болката на тежката загуба, и накипащото чувство на ненавист към врага: старият селянин взема в ръка винтовката и отива да замени сина („Балада за бащата и сина“). Крайно вътрешно напрежение, душевна издръжливост са разкрити и в друго едно стихотворение: откъснати от своята армия воини, измъчени от жажда и глад са издържали в двубоя с фашистите („На Страцин под скалистия рът“).

В. Ханчев правдиво рисува драматизма на борбата, неизбежността от жертви в борбата, трагедията на смъртта. Но подвигът на героите винаги е озарен от идеала, от вярата в бъдещето, от светлината на историческата перспектива.

Стихотворението „Добрият ученик“ е дълбоко вълнуващ разказ за скромния юноша, който не мълчи, когато учителят го изпитва в клас, но не проронва нито дума, когато го разпитва фашистският офицер, опитвайки се да узнае за нелегалните му връзки. И в това мълчание — пределно напрежение на душевните сили, е непокорността на духа, величието на безсмъртния подвиг на човека:

Лицето му
беше спокойно и ясно
под златните лунички.
Беше много добър ученик.
Най-добрият в класа.
Но нищо не каза.
На всички въпроси
отвърна с мълчание.
Мълчеше,
когато го питаха в класната стая.
мълчеше,
когато навън го поведоха.
Мълчеше,
когато го туриха прав
до стената на задния двор.
Мълчеше,
когато последен звънец
удариха пушките.

Когато четеш това стихотворение, неволно си мислиш за заблуждението на някои млади поети, които се чуждеят от патетиката, от високия граждански патос като от атрибути на периода на култа към личността.

В стиховете на В. Ханчев винаги пораждава не толкова предметността на рисунъка, колкото задълбоченото психологическо течение — напрегнатият поток от душевни преживявания. Ето например неговият цикъл стихотворения „Созополски триптих“. Минаващият през целия цикъл образ на морето се слива със съдбите на хората. В едно стихотворение са предадени чувства на тревога и скръб: страшна буря е изхвърлила на брега празна рибарска лодка; и рибарите стоят над нея, като над гроб, свалили шапки, в безмълвна размисъл за загиналия другар и за себе си: те трябва да се отправят там, откъдето той не се е върнал („Пред пустата лодка“). Друго стихотворение („Изтегляне на мрежите“) предава надеждите на рибарите, техните мечти за щастие.

„Във всички книги, които съм написал досега, има един единствен герой — човекът, нашият съвременник. Не познавам нищо друго по-сложно, по-красиво, по-страшно, по-достойно за перото на писателя от него“ —

казва Веселин Ханчев¹. Поетът умее да предаде най-тънките приливи на човешките настроения. За да постигне психологическата правда, той използва най-разнообразни изразни средства, нерядко прибегва до условна образност. Много сродно на народнопесенните мотиви има в алегоричния разказ за самотната ябълка, израсла на пустинния остров в морето и вечно стремяща се към сушата („Ябълка върху острова“). Разказът буди асоциации за несбъднати мечти, за тежката участ на самотата и за стремежа към хората. Голямата идея се разкрива в прост, уж незабележим факт, издигнат до значението на поетичен символ. Човешки трогателното обръщение на поета към печалните лози, които той е видял не по просторните полета, а зад оградата на Монмартр, говори за много неща — и за тягостната атмосфера на западния свят, и за благородния порив на честните хора към друг живот, и за светлото чувство на автора, гордеещ се със своята свободна родина („Лози в Монмартр“). В стихотворението „Парижкият дъжд, възпят от една шарманка“ в причудливи шарки се сплитат баладична фантастика и символика. В старинната мелодия на шарманката е историята за бедния художник. Той рисувал на парижкия тротоар любимото момиче, което го напуснало, защото „няма вече обич, хляб, платна“. Той се стреми да оживи скъпите черти, в очакване на „един тротоар, дето падат едри монети, щедри монети“. В одухотворения образ на момичето, в пълния със сърдечна ласка разговор с нея е мечтата за несбъднатото щастие. Тъжно звучи краят:

Шегобиецът дъжд, който весело чука и свети,
черен и лъскав!
Той единствен се спря и започна да пръска
своите едри монети,
своите сребърни щедри монети.
— Спри — тихо каза художникът. — Тя ще замине.
А момичето тъжно заплака
със сълзи златни, червени и сини
и тръгна към Сена.

Това е история и за личната мъка, и за социалната трагедия на човешкия век, разказана с изключително психологическо напрежение.

Индивидуалността на Ханчев-психолога се вижда в цялото негово творчество. В неговата интимна лирика е изразено силно и чисто чувство, понякога се долавя яворовска интонация на заклинение и сърдечна благодарност в обръщението към любимата („Пръстен“). Чувството на любов се преплита с чувството на дълг. Стихотворението „Не, не мога да спя“, написано по време на Отечествената война, заставя да си спомним Христо Ботев („До моето първо либе“) и Христо Смирненски („През бурята“). Сходния и за трите стихотворения мотив Ханчев е разработил по своему.

Както е известно, главното у Ботев и Смирненски — това е картината на предстоящата революционна буря, вдъхновено героико-романтично изобразяване на събитията — „пристъпа величествен на роба“. Стихотворението на В. Ханчев е издържано в тонове на мек лиризм, всичко в него е пречупено през призмата на интимното чувство на поета. В нощта преди боя поетът мисли за своята любов, той ни въвежда в света на своите преживявания. Разлъката, предизвикана от войната, поражда в душата му прилив на естествена тъга. Но други пътища няма: „За да има любов и мечти занапред за да има, аз отивам на бой призори“. Личното щастие

¹ Веселин Ханчев. Лирика. М. 1963, стр. 9.

той вижда в сливането с общата радост от победата, която ще се извоюва в смъртоносен бой. Дълбоко вълнува обръщението към любимата, което е в унисон с последната строфа от стихотворението на Смирненски „През бурята“:

Ако падна убит сред степта, под звездите студени,
запомни ме с добро, но на гроба ми ти не ридай.
Посрещни радостта, отвоювана с мъка от мене,
долюби вместо мен, домечтай!

Лирическият герой на В. Ханчев е поразителен контраст на съвременния герой на буржоазно-модернистичната поезия с неговата затвореност в себе си, с раздвоената му психика, със съзнанието за безсилие и циничния отказ от нормите на човешкия морал. Ханчев разкрива духовното величие на човека, неговата нравствена красота; от лириката му вее душевна топлина; цялата тя е обвърната към хората, към живия живот. Дори и в най-интимните му стихове се чувства широтата на възгледа му върху света, биенето на пулса на времето.

На Веселин Ханчев е чуждо абстрактното човеколюбие. Неговият хуманизъм е сражаващ се хуманизъм в името на народа. И именно тая позиция му позволява да стане изразител на истинската общочовечност.

Стиховете на В. Ханчев са химн на преобразуващата творческа воля на човека, на неговия разум, на безграничната му устременост към доброто. С могъщ жизнеутвърждаващ патос, със съзнание за непрекъснатостта на битието е проникнато стихотворението „Не, не трябва!“ Човекът е роден за творчество и няма граница за неговите светли замисли. Поетичният образ на небето, на широкия хоризонт в стихотворението „Земя и небе“ великолепно предава възвишеността, окрилеността на човешката мисъл и мечта:

Върху земя човек роден е.
Но той на нея е роден
небе да вижда и да стене,
загуби ли го някой ден,
да чува в нежностите къси,
в делата, в болката дошла,
не ударите на кръвта си,
а ударите на крила.

Веселин Ханчев има цикъл стихотворения „Жив съм“, който не може да остави равнодушни дори най-коравите хора. В тия стихове са намерили израз чувството на слятост с народа, необикновената сила на човешкия дух. Болният, прикован към леглото поет чувства като трагедия: не толкова своя физически недъг, колкото това, че е принуден да излезе от строя на активните участници в живота. Неговата болка са „спрелите минути“, „загубените пътища“. Но той не скъсва със света и в болницата. Сърцето на поета е разтворено за хората, то търси контакт с тях: „Има ли стая за целия свят?“ („Постъпване в болница“). Животът на личността като че ли се прелива в живота на огромния колектив. Поетът не е надвит от самотата — неговите спомени му връщат картините на живото общуване с хората, на които той е готов да отдаде цялата си обич. И с каква особена сила чувствава той пулса на всеки час от трудовия ден на родината! Ето безшумно се отместват белите болнични стени, „Аз чувам стъпки като удари на множество сърца“, той вижда познатия сондър Антон с неговите грижи и радости, дърварите, които се връщат от работа, кооператорите, бързащи от тютюневите хълмове, дъщеря си Румяна, навела се над книгата. . . („Часът за посетители“).

В стиховете се е изляло такова светоусещане на човек, такъв строй на мисли и чувства, такава хармония между човешка личност и общество, които може да породи само социалистическата действителност. Веселин Ханчев е един от ония прекрасни поети, които с дълбоко психологическо проникновение разкриха чертите на своя съвременник.

Формата на стиховете на В. Ханчев, както за това вече се каза, е многообразна и в нея няма нищо външно крещящо. Напротив, всичко в нея ни се струва естествено, просто необходимо, единствено възможно — така органично е слята тя със съдържанието. Поетът не се ограничава в избора на средствата, на жанра. Той смело, творчески свободно въвежда в действие различни видове поетическа изразност. Характерна е например формата на неговия стих. В един случай той е строго отмерен класически стих, в друг — свободен стих, нерядко без рими, свързан с художествените течения на XX в.

В. Ханчев се отнася към литературното наследство задълбочено — в него щастливо се съчетават зоркостта на ума и тактът на художника. Известно е отношението му към Аполинер, когото той смята за „един от великите откриватели“, и чието влияние е изпитал. Българският поет си дава сметка за това, че „поезията на Гийом Аполинер съдържа много увлечения, много противоречия, много заблуждения“¹. Но той вижда в нея и онова, което трябва да се възприеме и творчески развие. Той е свързан с живи нишки с демократичната традиция на своята родна литература; опира се също така и на богатия опит на съветската поезия. И всичко това не е преграда, а мост към новаторството. Поетът синтезира най-добрите и индивидуално близки нему традиции, като съвсем не остава в техните рамки и нищо не превръща в канон. Главното за него е естетическата функция на прийома, определена от идейно-емоционалния патос на произведението. Оригиналноста на поета иде преди всичко от богатството на неговите жизнени наблюдения, от дълбочината на мисълта, от силата на чувството и въображението, от особеностите на неговото индивидуално-художествено виждане на света, чието следствие е неповторимостта на образа, своеобразието на формата.

Проф. П. Зарев, публикувал статия за стихосбирката на поета „Лирика“, прави интересни наблюдения над формата на неговите стихове. Когато говори, че Ханчев има влечение към интелектуално-психологическата лирика, П. Зарев справедливо забелязва: „Тя няма допирни точки с оная „новаторска“ интелектуална лирика, която издава съчинителската мания, празна игра със словото, предназначена оголеност на мисълта и маниерност“². Действително поезията на В. Ханчев е пример за органичен сплав на мисъл и чувство, която по принцип е характерна изобщо за всяка голяма поезия. Веселин Ханчев е несъмнено един от изтъкнатите и интересни представители на световната социалистическа лирика днес.

Чертите на новото умело е уловил и по своему е изразил Валери Петров. Критиците подчертават интелектуалността на неговата поезия, като свързват това с неговото възпитание, с интелгентската среда, с широкото образование и т. н. Съвременният критик Здравко Петров, който е написал жив и в много отношения интересен очерк за поета, се ползува дори от такива изрази: „културен талант“, „стара културна

¹ Сп. „Септември“, 1963, кн. 1, стр. 169.

² П. З а р е в. Веселин Ханчев — поет и мислител. (Сп. „Пламък“, 1963, кн. 3, стр. 106).

кръв“. В стремежа на критика да разгледа своеобразието на художника е главното достойнство на очерка. Но в него, струва ми се, има момент на ненужно противопоставяне на В. Петров, като „културен талант“ на други художници (вместо един разговор за разните таланти). За поета е казано: „Той няма вкус към преките идейни схватки. . . ,той има по-тънки духовни оръжия, нему е присъща „тънко-ажурна култура“¹. Между впрочем, същината тук не е в това противопоставяне на уж обективните възможности на самата тематика (едва ли е вярно, че „преките идейни схватки“ не могат да бъдат изобразени с „по-тънки духовни оръжия“), същината тук е в индивидуалните склонности на поета, който още в избора на сферата на изобразяване се отличава от другите.

На В. Петров е свойствена богата и остра, блестяща от изобилие на нюанси и оттенъци, аналитична мисъл, стремяща се към многостранно обхващане на явленията. С това е свързана разклонената система от поетически асоциации. Асоциативно-аналитичният начин на изобразяване на живота е стилова особеност на творчеството на поета.

Тия черти са присъщи и на най-крупното произведение на В. Петров през последните години — неговата голяма поема „В меката есен“, написана в 1960 г. В жанрово отношение тя е, както вярно според мен я определя В. Колевски, лирико-философска поема². Поетът обхваща нашироко събитията, произнася свои съждения за тях; той е и повествовател и герой — художествено възплъщение на човешки характер. Всичко това обуставя структурата на поемата, нейното своеобразие изобщо.

В поемата всичко е дадено чрез образа на лирическия герой — човек, много видял и много преживял. Неговите размисли за живота са канавата на поетическия разказ. Те възникват в резултат на наблюденията на отделни картини от окръжаващата действителност, като дълга верига от спомени.

В лирическия герой ние виждаме чертите на нашия съвременник. Той се отличава с трезвост и широта на възгледа, кръвно е заинтересован за съдбините на народа. Героят е участник в антифашистката съпротива, усетил е радостната победа на 9 септември 1944 г. В неговата биография са намерили отражение важни моменти от неотдавнашната и пред очите ни минаваща история.

Поетическият разказ тече, като мени интонацията си в зависимост от съдържанието, изискващо различно емоционално отношение — той е ту радостно-патетичен, ту пък в него преобладават драматични ноти; възторгът се сменя от гняв, възмущението на обществения деец от любовна изповед. . .

Ето поетът слуша гласовете на играещите деца и той е обзет от светли мисли за мира и щастието на земята; той си спомня своето участие в освободителното движение, във военните походи, и тия спомени се изливат във възбуждащи разкази за суровите изпитания в неотдавнашното минало. Такъв е например поетичният разказ за Надка Памукчийска — за първата любов и трагичната гибел на героинята, за мъката на човека, изгубил другаря си. Поемата е пропита от чувството за революционна перспектива, авторът дълбоко вярва в бъдещето, в преодоляването на всички трудности; той с мъка говори за тежката атмосфера на недоверие между хората по времето на култа към личността и вижда изгрева на но-

¹ Сп. „Септември“, 1962 г. кн. 10. стр. 125.

² В. Колевски. Патосът на живота — патос на литературата. София, 1962, стр. 187.

вот: „Ала живота тръпне с нови сили и чувствам аз как те са възкресили стиха ми“. Нему са чужди равнодушието, раздвоеността. Това е целеустремен волев човек, съзнаващ, че е едно с народа, съзнаващ своята отговорност за хода на историята.

В поемата има чудесно обръщение към родината — вдъхновено, пълно с възвишена романтика, описанието на нейното величие се съчетава с гордото чувство, че е неразделен с нея: „Аз чувствам се така дълбоко твой и чувствам теб така дълбоко моя!“

Поетът вижда страната си в съзвездieto на социалистическите страни. Създаденият от него образ на летящия съветски спътник се разкрива като символ на монолитната връзка между нашите народи:

И чувствам в този миг, че всички ние
на спътника сме спътници оттук,
че спътници сме и един на друг,
защото той ни свързва от звездите.

Съдържанието на поемата е многообразно. Това е като движеща се панорама от събития, епизоди, случки, свързани помежду си на принципа на асоциациите, възникващи от личния опит на поета. Асоциацията като прием в поемата не е загадъчен намек, бъдещ произволни представи — тя се гради върху реалното усещане на връзката между фактите и събитията и допринася за художественото разкриване на явлението от различни страни.

Описаният строеж на поемата съвсем не е възникнал случайно, като самоцелен стремеж към оригиналничене. Той е „предписан“, обусловен от авторския замисъл, изпъква като необходимата форма за неговата реализация, следователно слят е със самото съдържание. Та нали в центъра на поемата е лирическият герой, развълнуваният разказ на поета за своята епоха. И именно това служи като основен композиционен стълб. За поемата не е характерно изобразяването на непосредствени драматични съткновения, на външно действие изобщо. Цялата тя е разгърнато лирично повествование.

У други поети намираме други черти. Неприличащи си една на друга индивидуалности е обикновено явление в широките рамки на социалистическия реализъм.

В 1962 г. излезе второ издание на стихосбирката на безвреме загиналия млад поет Пеню Пенев. Неговите произведения се ползват в България с широко признание и необикновена популярност. Те увличат преди всичко със съвременната си проблематика — с вълнуващото изображение на социалистическото строителство. Известно е, че в първите години след освобождението на страната тая тема се разработваше много декларативно и схематично. Издадената в 1956 г. стихосбирка на П. Пенев „Добро утро, хора!“ внесе нещо ново — светът на трудовите делници изпъкна в нея в удивително ярко художествено осветление.

Пенев беше на 14 години, когато в неговата страна се извърши народно-демократична революция. Той растеше, усещайки нейното бурно развитие. Освободеният народ под ръководството на своята Комунистическа партия започна да осъществява грандиозния план на революционните преобразования. Пред очите на жадния за знания, с тънка чувствителност юноша се откриваше нов свят — света на социализма. Пламваха, приамвайки към себе си, първите светлини на новие строежи, увеличаше мощния поток на трудовия ентузиазъм.

П. Пенев живя и се формира като поет в тая атмосфера на подем и бе завладян от нея. От ученическата скамейка, направо от гимназията, той се отправи на строежа на младия социалистически град Димитровград, където работи десет години. Там той се сближи с колектива на строителите и им посвети своите стихове. В тях се изляха изпълнените душата на поета чувства и настроения — възторженото усещане на полета, размаха на борбата и осъществяването на високите идеали.

Така се оформяше най-характерната стилева особеност на творчеството на Пеню Пенев — героико-романтично изобразяване на труда, приповдигнатост и мащабност в утвърждаването на новото, на социалистическия свят. За разлика от съдържано-аналитичното повествование, което наблюдаваме у В. Петров, произведенията на П. Пенев се отличават със страстна публицистичност, с ораторска интонация. Ненапразно поетът е наричал себе си „барабанчик в поход“.

Да обърнем внимание върху заглавията на стихосбирките на поета: „Добро утро, хора!“, „Когато се наливаха основите“; на заглавията на отделни стихотворения: „Димитровградско утро“, „Строителна пролет“ и др. Всичко тук говори за началото на велик градеж. Образите на светлото утро и пукващата се зора, много често срещани се у Пенев, са символ на раждащата се социалистическа родина. Стиховете му са изпълнени с патоса на стремителното движение, с подема, с романтиката на трудовия подвиг, с гордото чувство на първооткривателите, които поставят основите на новото общество, с горещата влюбеност в новия живот, който за поета е като „на мечтите човешки цъфтежа богат“.

Характерна е картината: народът върви по открит широк път, който води нагоре. Той е пълен с трудово напрежение и прекрасни са плодотворите на неговите усилия: „припнала като девойка щастлива, разляла се е нашата пролет небивала“, високо в небето струите дим на новопостроените заводи „ден подир ден чертаят възходящата диаграма на човешкия труд освободен“ („Хора, на път!“).

Поетът пише за новия човек, за своя съвременник, рисува го в бита, в труда. Ние узнаваме и за подвизите на героя, за неговите мечти и за неговите трудности; виждаме не само как той преобразява живота, но и как самият той се изгражда, израства духовно, как все по-пълно и по-пълно се разкриват богатствата на неговата душа.

Много е интересен в стиховете на П. Пенев запечатващият се образ на новите пътища, на светлите пътечки. Те преминават не само в материалния свят на хората, но и в тяхното съзнание, в тяхната психика. В новия жилищен квартал от дом до дом белеят пътеки и всяка от тях е „протегната братска ръка към приятеля мил — към човека“ не разединяваща вражда, а другарство между хората е белега на новото общество: „тук човекът човека намери“ („Пътеки белеят“). Поетът забелязва нарастания стремеж у обикновените труженици към знания: на строителната площадка никога не се заличава пътеката до библиотеката („Другата пътека“). За новото в човешката психология става дума в стиховете „3^{ти} стотинки“. В него отделен битов факт служи като мост към обобщението. Поетът вижда раждането на новото във всекидневния живот, извлича поезия от обикновеното. Той разказва за биофета без продавач, който обслужва строителите: „едната ръка е продавач, а другата твоя ръка — клиент купувач. . . А съвестта ти е контролър там“. В простия битов факт са зафиксирани черти на новия морал.

Разбира се, животът не е непрекъсната песен, не всичко в него е гладко. Стихът преминава в гневна интонация, когато поетът пише за отцепниците — „не тръгва към нас пътека от техния праг, отприщен е само на злото потокът зловонен, коварен и чужд като смърт, като враг!“ („И добри ще са хората“).

Но Пенев ясно вижда главната тенденция на общественото развитие — победното движение на страната към социализма, нему е присъщо остро чувство за историческата перспектива и затова главното в неговите стихове е патосът на утвърждаване на новото. Поетът слави „свободните хора на свободния труд. . . Негово Величество Човекът“.

Много от стихотворенията на П. Пенев са на обществено-политически теми, понякога във връзка с юбилейни дати. Тук е лесно да се изпадне в декларативност. В стихотворения от подобен род поезията нерядко се погубва от безличността на изложението, от отвлечената натруфена фразеология. Не може да се каже, че Пенев е успял изцяло да избегне всичко това — той има и слаби стихотворения. Но тук ми се иска да подчертая, че в повечето стихотворения на посочената тематика той е постигнал живост и емоционална заразителност на поетическото изложение.

Ето например неговото юбилейно стихотворение „Тринайсет години на поход вървим!“. То започва с обръщение към съратниците по труд: чули ли са те, как ранното светло утро по „вашите сънни стъкла раззвъни“. Мащабно-широки понятия се конкретизират с помощта на бигъв детайл: раждащият се нов ден „като бузите на моя син малък — зад скелата той руменей“. Тоя ден е символ на устремената в бъдещето родина. При цялата си широта и многозначност, предаващи размаха на строителството, символът-ден не се разлива в абстракции, неговото разкриване е вътрешно заздравено от личното преживяване, от дълбокото вълнение на поета, който възторжено възприема новия, индустриалния пейзаж, все по-разкрасяващия се облик на страната. Широкото символично изобразяване нерядко се редува с описание на делнично-конкретното. Тогава образът, излъчващ радостното чувство на любоване на всеки къли на новия живот, става физически осезаем: „Ухаят стените с мазилка прясна. От покрива нов дъждът се стича и ръкопляска“. И никакви залпове от гръмки думи за героизъм не ще заменят картината: поетът низко и благовейно скланя глава пред хората, извършили трудов подвиг. . .

П. Пенев не се задоволява от наблюдението на външния плъзгащ се по повърхността поглед. Той възприема света с цялото си същество, като нещо близко, лично от него преживяно. Тая енергия на лиризма, високото напрежение на субективното преживяване създават атмосфер на дълбоко човешко доверие между поета и читателя правят поезията му истински народна.

Но поетът се е развивал неравно. В неговия живот и в творчеството му има период на депресия (1957 г.). Високият тревожно-тържествен глас внезапно заглъхна. Появиха се стихотворения, сякаш написани от съвсем друг поет — така далечни са те по идейно-емоционален строй от онова, което бе писал Пенев до тогава. Тия стихове са проникнати от мотиви на униние, умора. В тях се долавя ехото на лична драма („На дните залъкът не се усяжда без нежна ласка и без топъл скут“).

В момент на душевна депресия П. Пенев попада под влияние на бохемата, която задълбочава мрачното му настроение. Всичко това намира отражение и в неговите стихове.

Ала Пенев превъзможна в своето творчество кризисното състояние, скъса с бохемата. Той сам разказва за всичко това в поемата „Дни на проверка“, която е една изповед на човек, „излязъл от редицата за малко — аз посоката сверих, Сверих я на сърцето си по точния компас“.

„Дни на проверка“ е сурово отрицание на песимистичните стихотворения от периода на депресията и същевременно — възраждане и развитие на предишните идейно-художествени позиции на Пенев — на поета трибун, певец на социалистическите победи. Поемата е изпълнена с остротата и напрежението на безпощадно-честния самоанализ. Рязко изразената динамична интонация подчертава всички поврати на нахлулия поток от чувства.

Поетът с болка говори за неотдавнашното минало: „Върху сърцето ми лежи на спомен камъка студен“; „Неоплакан гроб е вчерашния ден“; „И днес тъгувам за неспастрените дни“. Пенев се стреми да обясни причините за своите постъпки. Гласът му става гневен, когато разказва за ония, които „с ласкателство коварно“ го завлякоха в своя кръг. . . „Те залъкът на дните ми вгорчиха“. Като изстрадана изповед звучат думите му за скъсването с миналото и за завръщането му в редиците на строителите на социализма. Пенев развълнувано се обръща към партията, която му е помогнала да се измъкне от тресавището и да заеме мястото си „в бойното седло на дните бързолетни“. С неподправена патетика, така позната ни от предишните стихотворения, са обогатени стиховете на поемата за величието на комунистическия идеал. Поетът е пълен с вяра в бъдещето и няма граници любовта му към живота:

С протегнати ръце,
с отворени очи ще си умра.
И след смъртта ми, към зорилата зора,
ще гледат моите очи. . .

От примера с поемата „Дни на проверка“, която предава извънредно бурното душевно състояние на поета, драматизма на неговите преживявания, ясно се вижда как преходът от една експресивна сфера в друга води до промяна на тона на поетическото изложение, на неговия ритмичен строй. Повествователната интонация на многостъпния стих се редува с кратък стих-възглас, със стих-въпрос, със стих-призив, отделени графично в отделни стихове. Ритъмът действително изпъква като неразривна част от съдържанието. В областта на ритмиката П. Пенев не върви по някаква единствена, „чиста“ линия, за неговото творчество е характерен синтезът на силаботониката и свободния стих.

Днес има немалко „новатори“, които се занимават с главоломно формално експериментаторство и се утешават с илюзиите, че представляват съвременното младо поколение, от което всъщност са много далече. Пенев повече от мнозина други е истинският поетичен глас на това поколение.

Ще назова още един поет — Любомир Левчев. Той принадлежи към групата талантиливи млади автори и е интересен с това, че в неговите стихотворения се появява някои нови черти на съвременната българска поезия. Неговото творчество е ярко свидетелство за това, че източник на новаторството е живота, непрекъснато обогатяващия се личен опит на поета, че оскъдницата от такъв опит неизменно се съпътствува от успех.

Л. Левчев пише свободен стих, без строго редуващи се римувания, нерядко без всякаква рима; в неговото творчество се забелязва тенденция към

своеобразна „прозаизация“ на стиха, характерна впрочем и за редица други млади поети. Други от тях, както видяхме по-горе, са склонни да виждат в това едва ли не главния признак на новаторството. По-вярно е обаче да се говори за една от формите на стиха, която може да бъде напълно законна, ако не води към разпадане, ако не подменя стиха просто с лоша проза. Самата тая форма на стиха изобщо не е нещо абсолютно ново и опитът ни говори, че тя с успех е използвана от действително талантиливите поети.

В стихосбирката на Л. Левчев „Позиция“, излязла от печат в 1962 г. има свръхинтелектуални стихове — очевидно дан на формалистично експериментирание. Но има и стихотворения с дълбоко съдържание и интересна оригинална образност.

Л. Левчев е работил известно време на строежа на Кремиковския металургичен завод. В стихотворението „Крадец на огън“ поетът задушевно и просто разказва как за пръв път е отишъл при строителите. Ето той вижда копачите, които работят в зимния мраз; от време на време те отиват при запаления огън, за да сгреят отрудените си длани. По асоциация изниква образа-метафора:

Аз огън подир огън обикалях,
долавях гласове.
Посягах жадно.
И изведнаж
самият се запалих.

Пламнал и в душата на поета „кремиковския прост и нужен огън“ е символ на сливането с трудовия колектив. От тоя огън именно се раждат най-хубавите стихове на Л. Левчев. В тях искрено е предаден завладяващият патос от изграждане на новото, напрегнатата устременост на хората в бъдещето, техните вълнения, техните мечти. В стихотворението „Халюцинация от умора“ поетът осъжда равнодушните, заклеждава оттепниците, еснафите, той се стреми неговото сърце да бие в унисон с общия ритъм на епохата. Поетическата идея на стихотворението „Портрет на добрия бетонджия“ е идея за възвеличаване на вътрешната красота на човека, разкриващ своите душевни болки в труда.

Когато четеш стиховете на Л. Левчев, забелязваш, че почти липсва външно-описателен елемент. Главното в тях е движението на мисълта, анализа, водещ към логическия извод. Самият извод не е философска или публицистична абстракция, а образно обобщение. В най-хубавите стихотворения на Левчев няма противопоставяне на рационалното и емоционално начало. В центъра на тия стихотворения е съдбата на живия човек. Затова мисълта в тях се развива не разсъдъчно-оголено, а като мисъл-преживяване.

„Колко струва билетът за Кремиковци?“ — така прозаично е озаглавено едно стихотворение. В отговор авторът дири, разбира се, не аритметическа величина, а други душевни измерения. И отговорът е даден в конкретното преживяване на лирическият герой. Срещата с хората му открива цената на „билетите за бъдеще“. Той възприема строежа като дело и славно, и трудно, като изпитание на чувствата. И именно в това поетът вижда романтично притегателната му сила:

И аз събирам всичко свое скъпо
за да платя един билет.

Л. Левчев постоянно се стреми да освободи изцяло поетическия разказ от описания, несвързани пряко с динамиката на мисълта-преживяване. Много стихотворения са сюжетни, те представляват своеобразни поетически новели. Такива са всички споменати по-горе стихотворения. Такъв е всъщност и простикият разказ за светлия юношески порив — за красивото момиче и петолъчната звезда („Стенвестник с момиче и звезда“). Художественото обобщение се разкрива в малкия, в отделния жизнен случай или епизод. Развитието на художествената мисъл си има своя специфика: пластичното, предметно-видимото изображение играе подчинена роля, централният образ най-често възниква от смисловото сближаване на явленията и понятията, като асоциативно-метафоричен образ, обогатяващ цялото произведение (такъв е например образът на „кремиковския огън“ в стихотворението „Крадец на огън“).

Стихосбирката „Позиция“ ни представя Л. Левчев като оригинален поет, близък на много широк кръг читатели. Но в неговото творчество ние се сблъскваме с несполуки, със сериозни провали.

В първа книжка на списание „Септември“ от 1936 г. е обнародвана „Интелигентска поема“ на Л. Левчев, която свидетелства, че поетът очевидно е загубил ориентировка: той съвсем не може да примири призива „да пазим великото единство“ със своите „интелигентски сенки“. Левчев искрено протестира против грубите нивелировчици на човешките индивидуалности, против ония, чийто действия ни са добре известни от перисда на култа към личността. Но въпросът е там, че в поемата му няма ясно разбиране на диалектиката между общото и личното, на непреодолимата водеща тенденция на социалистическото развитие; авторът неправилно е съгъстил черните краски. Оттук и раздвоеността, унинието, бохемско-индивидуалистичните ноти. Именно в това се е проявила идейната незрялост на поета, която, надяваме се, той ще преодолее, и може би „Интелигентска поема“ ще остане само епизод в неговото творчество. . .

*

Съвременната българска поезия се характеризира с изумително богатство и многособразие на таланти. Тя се стреми към все по-задълбочено разкриване на облика на строителя на социализма. И именно в това се проявява нейната действително новаторска същност.

В настоящата статия са разгледани отделни примери от творчеството на съвременни български поети. Картината, разбира се, далеч не е пълна, а всъщност статията не е и преследвала такива цели. Но приведените факти все пак са твърде характерни. Те говорят за това, че новото възниква като резултат от виждането на света, като откритие на нови черти в живота и труда на човека в наши дни.

Границите на тия особености както по отношение творчеството на отделни поети, така още повече по отношение на българската поезия като цяло, са, разбира се, много подвижни. У всеки от споменатите поети могат да бъдат отбелязани и други черти, в анализа бяха фиксирани само най-характерните. И, разбира се, с тия особености съвсем не се ограничава стиливият диапазон на съвременната българска поезия, в която има така много ярки имена. В това именно се състои и най-голямото предимство на социалистическия реализъм пред всички други художествени методи, че неговите възможности са наистина неизчерпаеми.